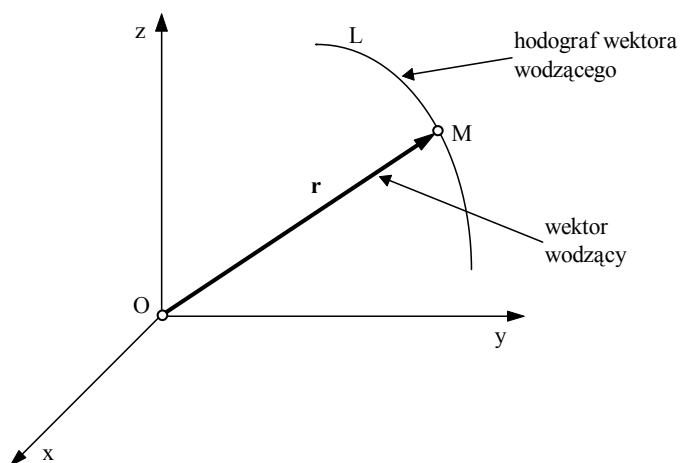

5.2.1. Tor, prędkość i przyspieszenie punktu

Rozpatrzmy ruch punktu materialnego względem przyjętego układu odniesienia uważanego za nieruchomy. Aby poznać ruch tego punktu, w każdej chwili musimy mieć możliwość wyznaczenia miejsca, w którym się ten punkt znajduje. Do określenia położenia dowolnego punktu M (rys. 5.1) w każdej chwili względem nieruchomego punktu O wystarczy podanie wektora $\mathbf{r}$ o początku w punkcie O i końcu w rozważanym punkcie M .

Rys. 5.1. Opis położenia punktu za pomocą wektora wodzącego

Wektorową funkcję czasu

$$\mathbf{r} = \mathbf{r}(t) \quad (5.1)$$

nazywamy *wektorem wodzącym*. Wektor ten możemy zapisać analitycznie w prostokątnym układzie współrzędnych x, y, z za pomocą jego współrzędnych w postaci funkcji wektorowej:

$$\mathbf{r} = \mathbf{r}(t) = x(t)\mathbf{i} + y(t)\mathbf{j} + z(t)\mathbf{k} \quad (5.2)$$

lub równoważnych trzech równań skalarnych

$$x = x(t), \quad y = y(t), \quad z = z(t). \quad (5.3)$$

Równanie (5.1) lub (5.2) nazywamy wektorowym *równaniem ruchu*, a trzy równania (5.3), równoważne wektorowemu, skalarnymi lub algebraicznymi *równaniami ruchu*.

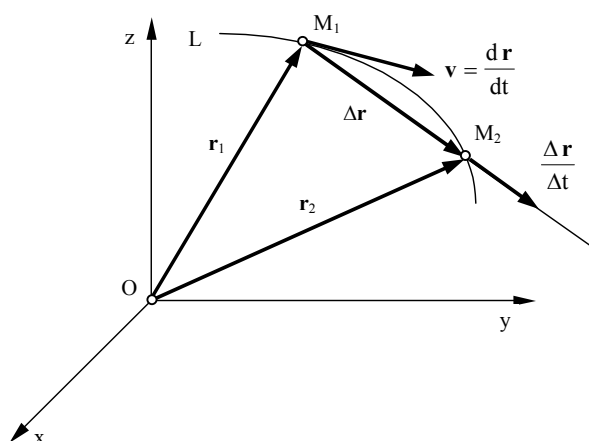
Gdy punkt M będzie się poruszał, wektor $\mathbf{r}$ będzie zmieniał z upływem czasu swoją wartość i kierunek, a koniec tego wektora zakreśli krzywą L , którą będziemy nazywać *torem punktu* lub *hodografem* wektora wodzącego $\mathbf{r}$. Jak już powiedziano w p. 2.3.7, hodograf rozpatrywanej funkcji wektorowej to linia zakreślona przez końce wektorów, których początki znajdują się w jednym punkcie.

W czasie ruchu punktu M wektor wodzący $\mathbf{r}$ tego punktu będzie zmieniał swoją wartość i kierunek. Załóżmy, że w chwili czasu t_1 położenie punktu M_1 wyznacza wektor wodzący $\mathbf{r}_1 = \mathbf{r}(t_1)$, a w chwili $t_2 = t_1 + \Delta t$ punkt zajmuje położenie M_2 wyznaczone przez wektor wodzący $\mathbf{r}_2 = \mathbf{r}(t_2)$, jak na rys. 5.2. Widzimy, że po upływie czasu $\Delta t = t_2 - t_1$ wektor wodzący uzyskał przyrost $\Delta \mathbf{r} = \mathbf{r}_2 - \mathbf{r}_1$. Iloraz $\Delta \mathbf{r} / \Delta t$ jest wektorem współliniowym z wektorem $\Delta \mathbf{r}$, czyli jest skierowany wzdłuż cięciwy $M_1 M_2$. Jeżeli przyrost czasu Δt będzie dążył do zera, to w granicy otrzymamy pochodną wektora $\mathbf{r}$ względem czasu:

$$\lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta \mathbf{r}}{\Delta t} = \frac{d\mathbf{r}}{dt} = \mathbf{v},$$

nazywaną prędkością punktu. Oznacza to, że *prędkością punktu* nazywamy *pochodną względem czasu wektora wodzącego tego punktu*:

$$\mathbf{v} = \frac{d\mathbf{r}}{dt}. \quad (5.4)$$

Rys. 5.2. Prędkość punktu

Łatwo zauważyć, że jeżeli punkt M_2 dąży do punktu M_1 , to cięciwa $M_1 M_2$ dąży do stycznej do toru w punkcie M_1 . Wynika stąd, że prędkość punktu jest styczna do toru punktu M , czyli styczna do hodografu wektora wodzącego $\mathbf{r}$.

Gdy wektor wodzący zapiszemy w postaci (5.2), to zgodnie z podanymi w p. 2.3.7 zasadami różniczkowania jego pochodna

$$\mathbf{v} = \frac{d\mathbf{r}}{dt} = \frac{dx}{dt}\mathbf{i} + \frac{dy}{dt}\mathbf{j} + \frac{dz}{dt}\mathbf{k}. \quad (5.5)$$

Po zapisaniu prędkości $\mathbf{v}$ w układzie współrzędnych x, y, z

$$\mathbf{v} = v_x\mathbf{i} + v_y\mathbf{j} + v_z\mathbf{k} \quad (5.6)$$

i podstawieniu do równania (5.5) oraz po porównaniu wyrazów przy tych samych wersorach otrzymamy wzory na współrzędne prędkości:

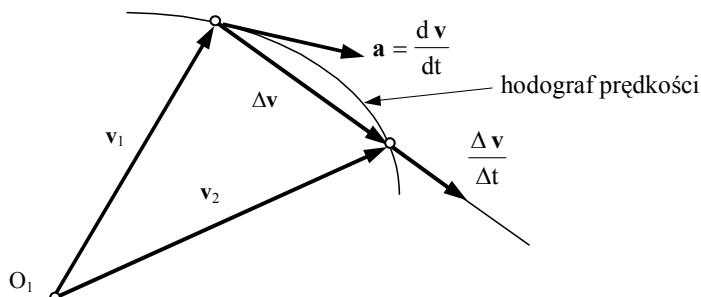
$$v_x = \frac{dx}{dt}, \quad v_y = \frac{dy}{dt}, \quad v_z = \frac{dz}{dt}. \quad (5.7)$$

Widzimy, że współrzędne prędkości są równe pochodnym względem czasu odpowiednich współrzędnych wektora wodzącego.

Wartość prędkości określa wzór:

$$v = \sqrt{v_x^2 + v_y^2 + v_z^2}. \quad (5.8)$$

W czasie ruchu punktu M jego prędkość $\mathbf{v}$ w ogólnym przypadku ruchu zmienia zarówno swoją wartość, jak i kierunek. Jeżeli dla dwóch położen punktu M , odpowiadających chwilom t_1 i $t_2 = t_1 + \Delta t$, wektory prędkości oznaczmy odpowiednio przez $\mathbf{v}_1$ i $\mathbf{v}_2$ i przesuniemy je tak, aby ich początki znalazły się w jednym punkcie O_1 (rys. 5.3), to widzimy, że prędkość w czasie $\Delta t = t_2 - t_1$ uzyskała przyrost $\Delta\mathbf{v} = \mathbf{v}_2 - \mathbf{v}_1$. Końce tych wektorów leżą na linii, którą nazywamy *hodograwem prędkości*.

Rys. 5.3. Przyspieszenie punktu

Wielkością charakteryzującą zmianę prędkości w czasie jest wektor $\Delta\mathbf{v}/\Delta t$ o kierunku przyrostu prędkości $\Delta\mathbf{v}$. Jeżeli przyrost czasu Δt będzie dążył do zera, to

w granicy otrzymamy pochodną prędkości $\mathbf{v}$ względem czasu, nazywaną przyśpieszeniem $\mathbf{a}$ punktu M:

$$\lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\Delta \mathbf{v}}{\Delta t} = \frac{d\mathbf{v}}{dt} = \mathbf{a} .$$

Przyśpieszenie punktu jest pochodną prędkości względem czasu albo drugą pochodną wektora wodzącego względem czasu.

$$\mathbf{a} = \frac{d\mathbf{v}}{dt} = \frac{d^2\mathbf{r}}{dt^2} . \quad (5.9)$$

Kierunek przyśpieszenia jest styczny do hodografu prędkości $\mathbf{v}$.

W prostokątnym układzie współrzędnych x, y, z przyśpieszenie $\mathbf{a}$ możemy zapisać w następujący sposób:

$$\mathbf{a} = a_x \mathbf{i} + a_y \mathbf{j} + a_z \mathbf{k} . \quad (5.10)$$

W celu wyznaczenia współrzędnych przyśpieszenia zróżniczkujemy względem czasu prędkość wyrażoną wzorem (5.6):

$$\mathbf{a} = \frac{d\mathbf{v}}{dt} = \frac{dv_x}{dt} \mathbf{i} + \frac{dv_y}{dt} \mathbf{j} + \frac{dv_z}{dt} \mathbf{k} . \quad (5.11)$$

Po uwzględnieniu zależności (5.7) współrzędne przyśpieszenia będą opisane zależnościami:

$$a_x = \frac{dv_x}{dt} = \frac{d^2x}{dt^2}, \quad a_y = \frac{dv_y}{dt} = \frac{d^2y}{dt^2}, \quad a_z = \frac{dv_z}{dt} = \frac{d^2z}{dt^2} . \quad (5.12)$$

Z powyższych wzorów wynika, że współrzędne przyśpieszenia punktu w nieruchomym prostokątnym układzie współrzędnych są pierwszymi pochodnymi względem czasu współrzędnych prędkości lub drugimi pochodnymi względem czasu odpowiednich współrzędnych tego punktu.

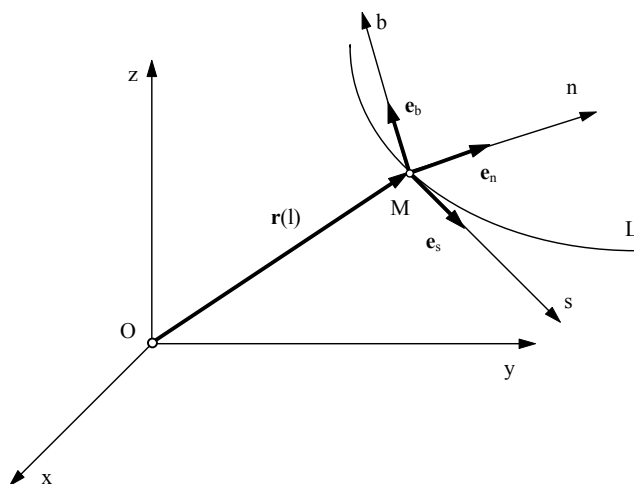
Znając współrzędne przyśpieszenia, jego moduł obliczymy ze wzoru:

$$a = \sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2} . \quad (5.13)$$

5.2.2. Prędkość i przyśpieszenie punktu w naturalnym układzie współrzędnych

W poprzednim punkcie wyznaczyliśmy współrzędne prędkości $\mathbf{v}$ i przyśpieszenia $\mathbf{a}$ w prostokątnym układzie współrzędnych x, y, z . Na podstawie takiego postę-

powania nie można ustalić, jak porusza się punkt względem toru L i jak zmieniają się moduły i kierunki wektorów prędkości $\mathbf{v}$ i przyspieszenia $\mathbf{a}$ w funkcji przebytej drogi l . W celu udzielenia odpowiedzi na postawione pytanie przyjmijmy w punkcie M lokalny układ współrzędnych prostokątnych o osiach s, n, b o kierunkach odpowiednio stycznym s , normalnym n i binormalnym b do krzywej w rozważanym punkcie M (rys. 5.4). Kierunki osi s, n, b takiego układu współrzędnych będą określone odpowiednio wersorami $\mathbf{e}_s, \mathbf{e}_n$ i $\mathbf{e}_b$. Tak zdefiniowane wersory $\mathbf{e}_s, \mathbf{e}_n$ i $\mathbf{e}_b$ wyznaczają w każdym punkcie linii (toru) L prawoskrętny układ współrzędnych, który nazywamy *układem naturalnym*.

Rys. 5.4. Ruch punktu w naturalnym układzie współrzędnych

Wykażemy, że jeżeli dane jest wektorowe równanie toru w funkcji drogi l mierzonej wzdłuż toru:

$$\mathbf{r} = \mathbf{r}(l), \quad (5.14)$$

to wersory te są opisane wzorami:

$$\mathbf{e}_s = \frac{d\mathbf{r}}{dl}, \quad \mathbf{e}_n = \rho \frac{d^2\mathbf{r}}{dl^2}, \quad \mathbf{e}_b = \mathbf{e}_s \times \mathbf{e}_n, \quad (5.15)$$

gdzie ρ jest promieniem krzywizny w punkcie M .

W tym celu przedstawmy fragment linii L w płaszczyźnie ściśle stycznej sn widzianej od strony strzałki osi binormalnej b (rys. 5.5). Na torze (linii) oberzmy punkt M i drugi M' tak, aby długość Δl drogi mierzona po łuku MM' była niewielka. Jeżeli weźmiemy granicę ilorazu przyrostu wektora wodzącego $\Delta \mathbf{r}$ i przyrostu drogi Δl

$$\lim_{\Delta l \rightarrow 0} \frac{\Delta \mathbf{r}}{\Delta l} = \frac{d\mathbf{r}}{dl},$$

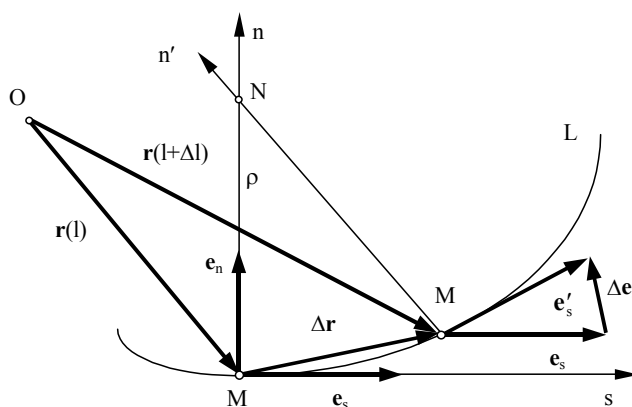
to otrzymamy pochodną wektora wodzącego $\mathbf{r}$ względem drogi l . Moduł tej pochodnej jest równy jedności, ponieważ gdy Δl będzie dążyć do zera, to długość cięciwy $MM' = \Delta r$ będzie dążyć do długości łuku Δl :

$$\lim_{\Delta l \rightarrow 0} \left| \frac{\Delta \mathbf{r}}{\Delta l} \right| = \left| \frac{d\mathbf{r}}{dl} \right| = 1.$$

Zatem pochodna wyrażona wzorem:

$$\mathbf{e}_s = \frac{d\mathbf{r}}{dl}$$

jest równa wersorowi stycznej $\mathbf{e}_s$ do toru w punkcie M .

Rys. 5.5. Ruch punktu w płaszczyźnie ściśle stycznej

Aby udowodnić słuszność wzoru na wersor normalnej $\mathbf{e}_n$ w punkcie M , wykreślamy styczną s oraz jej wersor $\mathbf{e}_s$ i normalną n , a w punkcie M' wersor stycznej $\mathbf{e}'_s$ i normalną n' . Punkt przecięcia osi n' i n oznaczmy przez N . Widzimy, że wersor $\mathbf{e}_s$ podczas przemieszczania się z punktu M do M' doznał przyrostu $\Delta \mathbf{e}_s$. Jeżeli zbudujemy wektor będący ilorzem przyrostu $\Delta \mathbf{e}_s$ i długości łuku Δl i wyznaczmy granicę tej wielkości przy Δl dążącym do zera, to otrzymamy drugą pochodną wektora wodzącego $\mathbf{r}$ względem drogi l :

$$\lim_{\Delta l \rightarrow 0} \frac{\Delta \mathbf{e}_s}{\Delta l} = \frac{d\mathbf{e}_s}{dl} = \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2}. \quad (\text{a})$$

Kierunek tego wektora będzie normalny do krzywej w punkcie M, ponieważ jeżeli punkt M' będzie się zbliżał do punktu M, to kąt między przyrostem $\Delta \mathbf{e}_s$ i wektorem $\mathbf{e}_s$ będzie dążył do kąta prostego. Można to też wykazać analitycznie. Wiadomo, że iloczyn wektora pomnożonego skalarnie przez siebie będzie równy jedności:

$$\mathbf{e}_s \cdot \mathbf{e}_s = 1.$$

Po zróżniczkowaniu tej zależności względem czasu mamy:

$$\mathbf{e}_s \cdot \frac{d\mathbf{e}_s}{dt} = 0 \quad \text{lub} \quad \mathbf{e}_s \cdot \frac{d\mathbf{e}_s}{dl} \frac{dl}{dt} = 0,$$

a po podzieleniu przez dl/dt

$$\mathbf{e}_s \cdot \frac{d\mathbf{e}_s}{dl} = \mathbf{e}_s \cdot \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2} = 0.$$

Z powyższego wynika, że druga pochodna wektora wodzącego względem drogi jest wektorem prostopadłym do osi stycznej s.

Wyznamy obecnie moduł drugiej pochodnej wektora wodzącego $\mathbf{r}$ względem drogi l. Z rysunku 5.5 można zauważyć, że dla małych przyrostów $\Delta \mathbf{r}$ trójkąt $\mathbf{e}_s \Delta \mathbf{e}_s \mathbf{e}'_s$ i trójkąt N M M' są podobne. Możemy zatem napisać:

$$\left| \frac{\Delta \mathbf{e}_s}{\Delta \mathbf{r}} \right| = \left| \frac{\mathbf{e}_s}{MN} \right|.$$

Wiadomo także, że gdy Δl będzie dążyć do zera, to długość przyrostu $\Delta \mathbf{r}$ będzie dążyć do długości łuku Δl , czyli $|\Delta \mathbf{r}| = \Delta l$. Powyższą równość zapiszemy zatem w postaci:

$$\left| \frac{\Delta \mathbf{e}_s}{\Delta l} \right| = \left| \frac{\mathbf{e}_s}{MN} \right|,$$

a po obliczeniu granicy tej równości mamy:

$$\lim_{\Delta l \rightarrow 0} \left| \frac{\Delta \mathbf{e}_s}{\Delta l} \right| = \left| \frac{d\mathbf{e}_s}{dl} \right| = \left| \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2} \right| = \left| \frac{\mathbf{e}_s}{MN} \right| = \frac{1}{MN} = \frac{1}{\rho},$$

ponieważ z geometrii analitycznej wiadomo, że granica:

$$\lim_{M' \rightarrow M} M'N = \rho$$

jest promieniem krzywizny, czyli promieniem koła ściśle stycznego w rozpatrywanym punkcie.

Ostatecznie moduł drugiej pochodnej wektora wodzącego $\mathbf{r}$ względem drogi l jest równy odwrotności promienia krzywizny, nazywanej krzywizną w rozważanym punkcie:

$$\left| \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2} \right| = \frac{1}{\rho}. \quad (5.16)$$

Wersor osi normalnej $\mathbf{e}_n$ otrzymamy przez podzielenie wektora (a) o kierunku normalnej przez jego moduł (5.16):

$$\mathbf{e}_n = \frac{\frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2}}{\left| \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2} \right|} = \frac{\frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2}}{\frac{1}{\rho}} = \rho \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2}.$$

Dla wyprowadzenia wzorów na prędkość $\mathbf{v}$ i przyśpieszenie $\mathbf{a}$ punktu M przedstawimy wektor wodzący $\mathbf{r}(t)$ w postaci funkcji złożonej: $\mathbf{r}(t) = \mathbf{r}[l(t)]$.

Z definicji prędkości i ze wzoru (2.51) na obliczanie pochodnej funkcji złożonej mamy:

$$\mathbf{v} = \frac{d\mathbf{r}}{dt} = \frac{d\mathbf{r}}{dl} \frac{dl}{dt}.$$

W powyższym wzorze pierwsza pochodna jest wyliczonym wersorem $\mathbf{e}_s$ osi stycznej s , a druga modułem prędkości równym pochodnej drogi względem czasu:

$$v = \frac{dl}{dt}. \quad (5.17)$$

Zatem prędkość przedstawia wzór:

$$\mathbf{v} = v \mathbf{e}_s. \quad (5.18)$$

Otrzymaliśmy zatem potwierdzenie, że prędkość punktu jest styczna do toru.

Przyśpieszenie obliczymy, licząc pochodną prędkości względem czasu. Korzystając ze wzoru na pochodną iloczynu, otrzymamy:

$$\mathbf{a} = \frac{dv}{dt} \mathbf{e}_s + v \frac{d\mathbf{e}_s}{dt} = \frac{dv}{dt} \mathbf{e}_s + v \frac{d\mathbf{e}_s}{dl} \frac{dl}{dt} = \frac{dv}{dt} \mathbf{e}_s + v^2 \frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2}.$$

Po podstawieniu do tego wzoru zależności na wersor normalnej:

$$\frac{d^2 \mathbf{r}}{dl^2} = \frac{\mathbf{e}_n}{\rho}$$

otrzymujemy wzór na przyśpieszenie punktu M w naturalnym układzie współrzędnych:

$$\mathbf{a} = \frac{dv}{dt} \mathbf{e}_s + \frac{v^2}{\rho} \mathbf{e}_n \quad (5.19)$$

lub

$$\mathbf{a} = \mathbf{a}_s + \mathbf{a}_n . \quad (5.20)$$

Z otrzymanego wzoru wynika, że przyśpieszenie w rozważanym układzie współrzędnych s, n, b ma dwie składowe: styczną $\mathbf{a}_s$ i normalną $\mathbf{a}_n$ (skierowaną do środka krzywizny) i leży w płaszczyźnie ściśle stycznej sn . Moduły tych składowych są następujące:

$$a_s = \frac{dv}{dt}, \quad a_n = \frac{v^2}{\rho}, \quad (5.21)$$

a wartość przyśpieszenia całkowitego obliczymy ze wzoru:

$$a = \sqrt{a_s^2 + a_n^2} . \quad (22)$$

Ze wzorów (5.21) widać, że przyśpieszenie styczne $\mathbf{a}_s$ jest miarą zmiany prędkości i jest równe zero, gdy moduł prędkości będzie stały, z kolei przyśpieszenie normalne $\mathbf{a}_n$ jest miarą zakrzywienia toru. W ruchu prostoliniowym przyśpieszenie normalne jest równe zero.

W ruchu punktu po krzywej płaskiej znane są kierunki składowych przyśpieszenia albo ich wyznaczenie nie nastęrcza większych trudności, ponieważ wektory obu składowych przyśpieszenia będą leżały w płaszczyźnie ruchu. W przypadku ruchu przestrzennego punktu przy obliczaniu omawianych składowych przyśpieszenia mogą się pojawić trudności natury matematycznej.

Przykład 5.1. Punkt porusza się w płaszczyźnie xy zgodnie z równaniami ruchu:

$$x = -4t^2 + 1, \quad y = -3t .$$

Wyznaczyć równanie toru, prędkość, przyśpieszenie styczne normalne i całkowite oraz promień krzywizny dla czasu $t_1 = 0,5$ s. Przyjąć wymiary w metrach, a czas w sekundach.

Rozwiązanie. W celu wyznaczenia równania toru punktu należy z równań ruchu wyeliminować parametr t (czas). Po wyznaczeniu z drugiego równania ruchu czasu i podstawieniu do pierwszego otrzymujemy:

$$y^2 = -\frac{9}{4}(x-1).$$

Równanie to przedstawia parabolę.

Współrzędne prędkości punktu wyznaczmy ze wzorów (5.7), a jej moduł ze wzoru (5.8).

$$v_x = \frac{dx}{dt} = -8t, \quad v_y = \frac{dy}{dt} = -3,$$

$$v = \sqrt{v_x^2 + v_y^2} = \sqrt{64t^2 + 9}, \quad a v(t_1) = \sqrt{64\left(\frac{1}{2}\right)^2 + 9} = \sqrt{25} = 5 \text{ m/s}.$$

Współrzędne przyspieszenia i jego wartość wyliczymy ze wzorów (5.12) i (5.13):

$$a_x = \frac{dv_x}{dt} = -8, \quad a_y = \frac{dv_y}{dt} = 0,$$

$$a = \sqrt{a_x^2 + a_y^2} = \sqrt{64 + 0} = 8 \text{ m/s}^2.$$

Przyspieszenie styczne obliczymy z pierwszego wzoru (5.21):

$$a_s = \frac{dv}{dt} = \frac{2 \cdot 64t}{2\sqrt{64t^2 + 9}} = \frac{64t}{\sqrt{64t^2 + 9}},$$

$$a_s(t_1) = \frac{64 \cdot \frac{1}{2}}{\sqrt{64\left(\frac{1}{2}\right)^2 + 9}} = \frac{32}{\sqrt{25}} = 6,4 \text{ m/s}^2.$$

W celu wyznaczenia przyspieszenia normalnego przekształcimy wzór (5.22) do postaci:

$$a_n = \sqrt{a^2 - a_s^2}.$$

Po podstawieniu do tego wzoru wyliczonych wyżej wartości liczbowych otrzymamy przyspieszenie normalne w chwili t_1 :

$$a_n(t_1) = \sqrt{8^2 - (6,4)^2} = 4,8 \text{ m/s}^2.$$

Promień krzywizny obliczymy z drugiego wzoru (5.21):

$$\rho = \frac{v^2}{a_n} = \frac{5^2}{4,8} = 5,2 \text{ m}.$$

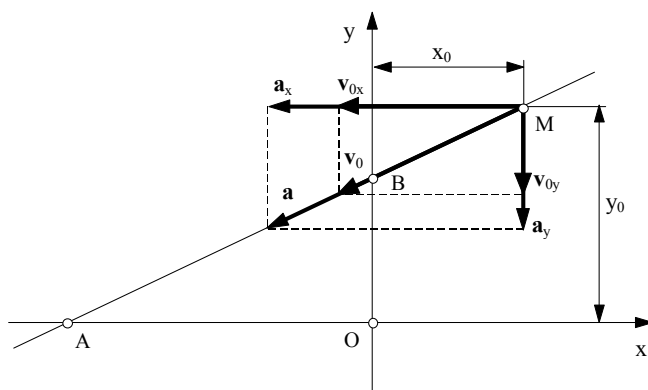
Przykład 5.2. Dane są kinematyczne równania ruchu punktu M w prostokątnym układzie współrzędnych:

$$x = 2 - 3t - 6t^2, \quad y = 3 - \frac{3}{2}t - 3t^2,$$

gdzie x i y są podane w metrach, a czas w sekundach. Wyznaczyć równanie toru, promień krzywizny, prędkość, przyspieszenie styczne, normalne i całkowite. Tor oraz składowe prędkości i przyspieszenia dla chwili początkowej $t = 0$ przedstawić na rysunku.

Rozwiązanie. Jeżeli drugie równanie ruchu pomnożymy stronami przez -2 i dodamy do pierwszego, to otrzymamy równanie toru w postaci:

$$y = \frac{1}{2}x + 2.$$

Rys. 5.6. Prędkość i przyspieszenie punktu we współrzędnych prostokątnych na płaszczyźnie

Jest to równanie prostej, która odcina na osi odciętych odcinek $OA = 4$ m i na osi rzędnych odcinek $OB = 2$ m (rys. 5.6). Położenie punktu M na prostej (torze) dla chwili początkowej $t = 0$ wyznaczmy z równań ruchu: $x_0 = 2$, $y_0 = 3$. Ponieważ promień krzywizny jest równy nieskończoności ($\rho = \infty$), przyspieszenie normalne jest równe zero:

$$a_n = \frac{v^2}{\rho} = 0.$$

Współrzędne prostokątne prędkości i przyspieszeń oraz ich moduły obliczymy tak jak w poprzednim przykładzie.

Prędkość:

$$v_x = \frac{dx}{dt} = -3(1+4t), \quad v_y = \frac{dy}{dt} = -\frac{3}{2}(1+4t), \quad (\text{a})$$

$$v = \sqrt{v_x^2 + v_y^2} = 3\sqrt{(1+4t)^2 + \frac{1}{4}(1+4t)^2} = \frac{3}{2}\sqrt{5}(1+4t). \quad (\text{b})$$

Przyśpieszenie:

$$a_x = \frac{dv_x}{dt} = -12, \quad a_y = \frac{dv_y}{dt} = -6,$$

$$a = \sqrt{a_x^2 + a_y^2} = \sqrt{12^2 + 6^2} = 6\sqrt{5} \text{ m/s}^2.$$

Przyśpieszenie styczne:

$$a_s = a = \frac{dv}{dt} = \frac{3}{2}\sqrt{5} \cdot 4 = 6\sqrt{5} \text{ m/s}^2.$$

Z otrzymanych wyników widzimy, że punkt M porusza się po prostej ze stałym przyśpieszeniem skierowanym tak jak na rysunku.

Prędkości w chwili początkowej otrzymamy po podstawieniu do wzorów (a) i (b) $t = 0$.

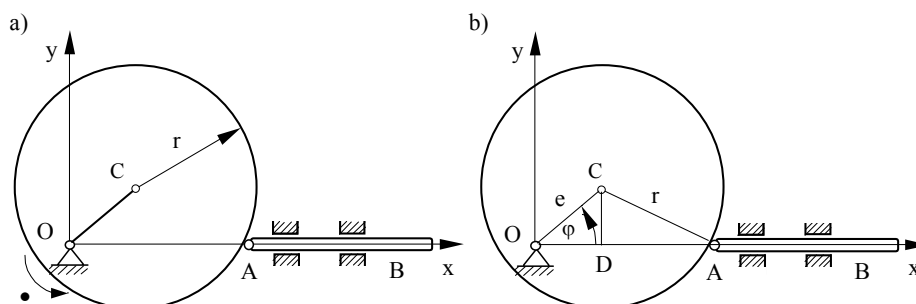
$$v_{0x} = -3, \quad v_{0y} = -\frac{3}{2}, \quad v_0 = \frac{3}{2}\sqrt{5} \text{ m/s}.$$

Przykład 5.3. Trzpień AB (rys. 5.7a) jest dociskany do mimośrod w kształcie tarczy kołowej o promieniu r tak, że cały czas pozostaje z nim w kontakcie. Oś obrotu mimośrod przechodzi przez punkt O oddalony od środka tarczy C o $OC = e$. Mimośród obraca się wokół osi obrotu ze stałą prędkością kątową $\omega = \pi \text{ s}^{-1}$. Wyznaczyć prędkość i przyśpieszenie trzpienia dla czasu $t_1 = 0,5 \text{ s}$, jeżeli oś trzpienia pokrywa się z osią x tak jak na rysunku.

Rozwiązanie. Dla obliczenia prędkości i przyśpieszenia trzpienia musimy ułożyć jego równanie ruchu, np. równanie punktu A. Na podstawie rys. 5.7b możemy napisać:

$$x_A = OA = OD + DA = e \cos\varphi + \sqrt{r^2 - CD^2} =$$

$$= e \cos\varphi + \sqrt{r^2 - (e \sin\varphi)^2} = e \cos\varphi + \sqrt{r^2 - e^2 \sin^2\varphi}.$$

Rys. 5.7. Wyznaczenie ruchu trzpienia AB

Po podstawieniu do tej zależności, zgodnie z treścią zadania, $\varphi = \omega t = \pi t$ otrzymamy równanie ruchu punktu A:

$$x_A = e \cos \pi t + \sqrt{r^2 - e^2 \sin^2 \pi t}. \quad (\text{a})$$

Prędkość punktu A otrzymamy po obliczeniu pochodnej tego równania względem czasu:

$$\begin{aligned} v_A &= \frac{dx_A}{dt} = -e\pi \sin \pi t + \frac{-e^2 \pi \sin \pi t \cos \pi t}{2\sqrt{r^2 - e^2 \sin^2 \pi t}} = \\ &= -e\pi \sin \pi t - \frac{e^2 \pi}{4} \frac{\sin(2\pi t)}{\sqrt{r^2 - e^2 \sin^2 \pi t}}. \end{aligned} \quad (\text{b})$$

Po zróżniczkowaniu powyższego wzoru względem czasu i uporządkowaniu wyrazów otrzymamy przyspieszenie:

$$a_A = -e\pi \left[\cos \pi t + \frac{e}{4} \frac{2\pi \cos(2\pi t)(r^2 - e^2 \sin^2 \pi t) + e^2 \frac{\pi}{4} \sin^2(2\pi t)}{(r^2 - e^2 \sin^2 \pi t)\sqrt{r^2 - e^2 \sin^2 \pi t}} \right]. \quad (\text{c})$$

Po podstawieniu do wzorów (b) i (c) $t_1 = 0,5$ s otrzymamy wartość prędkości i przyspieszenia dla tego czasu:

$$v_A(t_1) = -e\pi, a_A(t_1) = \frac{e^2 \pi^2}{2\sqrt{r^2 - e^2}}.$$